

CHAPTER «POLITICAL SCIENCES»

ORGANIZATIONAL AND MIGRATION ASPECTS OF THE TRANSFORMATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN UKRAINE

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МІГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

Oleg Batrymenko¹

Yevheniia Levcheniuk²

Vitalii Turenko³

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-17>

Abstract. Subject of the research. This study delves into the evolving relationship between organizational culture and migration dynamics and how these factors collectively shape the transformation of environmental education in Ukraine. In the context of a rapidly changing global landscape, these interactions are critical for understanding how educational paradigms are shifting in response to societal, ecological, and demographic pressures. The research specifically focuses on how migration and the accompanying cultural diversity can influence educational practices, particularly within the realm of environmental education, fostering innovation and inclusivity in addressing global environmental challenges. **Methodology.** The methodology employed in this study is inherently interdisciplinary,

¹ D.Sc. (Political Science), Professor,
Head of Department of 2Political Science,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0211-248X>

² PhD (Philosophy), Associate Professor of Department of Philosophy of Humanities,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0361-6455>

³ D.Sc. (Philosophy), Senior Researcher,
Department of Philosophy of Humanities,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

drawing from political science, philosophy, and education theory to provide a comprehensive analysis of the subject. The research includes an in-depth analysis of Ukrainian legislative frameworks related to education and the environment, alongside case studies from non-governmental organizations (NGOs) and public initiatives that aim to promote environmental awareness. Additionally, the study conducts a comparative analysis of international best practices in environmental education, highlighting successful models from other countries that can serve as valuable references for Ukraine. This comparative aspect is crucial in understanding how Ukraine can adapt and innovate within its own educational systems in response to global trends and migration. **Aim of the research.** The primary aim of this research is to explore how organizational culture within educational institutions can serve as a catalyst for sustainable development by integrating environmental education into the core curriculum. A key focus of the study is the role of migration in this process, particularly how the influx of diverse cultural perspectives can enrich the educational experience. The research investigates the ways in which migration can bring new ecological knowledge and practices into the educational system, promoting a more inclusive and holistic approach to addressing environmental issues. **Conclusion.** The findings underscore the importance of integrating migration experiences into the organizational culture of educational institutions as a key factor in advancing environmental education in Ukraine. Migrants bring a wealth of ecological knowledge and traditions, which can enhance local educational practices and foster a culture of sustainability. The study concludes that a reorientation of environmental education, emphasizing the role of both organizational culture and migration, is essential for Ukraine's long-term ecological and socio-economic development in a globalized world.

1. Вступ

Сучасний світ переживає період глибоких змін, зумовлених глобалізаційними процесами, екологічними викликами та зростаючими міграційними потоками. У таких умовах особливого значення набуває питання трансформації екологічної освіти, яка стає ключовим елементом стійкого розвитку суспільства. Новизна теми полягає в дослідженні взаємозв'язку між організаційною культурою та досвідом міграції як чинниками, що впливають на модернізацію екологічної

освіти в Україні. Враховуючи динаміку змін, актуальність наукових рішень зумовлена необхідністю розробки інноваційних підходів до формування екологічної свідомості, які б відповідали сучасним глобальним викликам.

Метою дослідження є вивчення впливу організаційної культури та досвіду міграції на трансформацію екологічної освіти в Україні. Для досягнення цієї мети були поставлені такі науково-дослідницькі завдання:

1. Проаналізувати сучасний стан екологічної освіти в Україні та визначити її основні проблеми.
2. Визначити роль організаційної культури в процесі трансформації екологічної освіти.
3. Дослідити вплив міграційних процесів на розвиток екологічної освіти та впровадження нових підходів.
4. Розробити рекомендації щодо інтеграції міграційного досвіду в організаційні структури екологічної освіти.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, який поєднує методи політичної науки, філософії та освітнього менеджменту. Використано такі методи дослідження, як аналіз нормативно-правових актів, порівняльний аналіз міжнародного досвіду, а також кейс-стадії українських неурядових організацій та громадських ініціатив.

Логіка подання дослідженого матеріалу відображає поступове розгортання теми: від аналізу загальних тенденцій та проблем екологічної освіти в Україні до конкретних рекомендацій щодо її трансформації. У першому розділі здійснюється огляд сучасного стану екологічної освіти та визначаються ключові проблеми. Другий розділ присвячено дослідженню ролі організаційної культури в процесі трансформації освітніх практик. У третьому розділі розглядається вплив міграційних процесів на екологічну освіту, зокрема, інтеграція екологічних знань і практик, отриманих мігрантами. Завершальний розділ містить рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення організаційних структур екологічної освіти в Україні.

Таким чином, дане дослідження спрямоване на вирішення актуальних проблем екологічної освіти в умовах глобальних змін, що забезпечує його значущість та практичну цінність для розвитку українського суспільства.

3. Сучасний стан екологічної освіти в Україні

Починаючи з другої половини ХХ століття, на природу було здійснено небувале навантаження. Це, пов'язано з приростом населення Землі більше ніж в чотири рази. Наприклад, з 1950 року по 2000 рік населення світу збільшилось з 2,5 млрд і становило 6,1 млрд. Стрімко населення Землі почало зростати з 70-х рр. ХХ ст. За приблизними прогнозами до 2050 року населення Землі збільшиться до 9,7 млрд. [4]. Нині (2023 рік) населення Землі нараховує 8 млрд. людей. Видячи з цих цифр, ми можемо констатувати, що реальність перевищить передбачені прогнози. На наше переконання цю проблему цілком можливо регулювати шляхом виховання і формування культури спілкування та сімейних стосунків щодо регуляції населення Землі.

Адже цілком очевидно, що приріст населення Землі не є рівномірним. Щодо цього питання, то варто зауважити, що демографічна ситуація в світі характеризується двома піками. Перший – це зростання, а другий – старіння. За статистичними даними до ХХ століття населення Землі зростало повільно. Його інтенсивне зростання у ХХ столітті пов'язане з тим, що в цей період людство пережило дві світові війни, ще однією із визначальних об'єктивних ознак зростання населення Землі є те, що людство навчилось «виживати» при складних обставинах. Що мається на увазі? А саме те, що людство навчилось боротись з хворобами, пандеміями, наприклад, COVID-19.

Вперше в історії людства так швидко вдалось приборкати поширення хвороби, шляхом вироблення колективного імунітету, завдяки винайденню вакцини та одночасно імунізувати значну частину населення. І вакцина була не одна, були різноманітні виробники, з різних континентів, з використанням новітніх підходів (синтетичних) щодо складу вакцини. Понині відчуваються наслідки пандемії і прогнозують розвиток нової пандемії, оскільки віруси мутують і стають резистентними до різноманітних ліків. Але наука і медицина не стоїть на місці, розвиваються нові методи і способи лікування хвороби, що значним чином, по відношенню по попередніх етапів розвитку людства, продовжує життя людей.

Деякі прогнози однієї з програм ООН, а саме UNDP, дійсно справдились, зокрема вони передбачали, що до середини ХХІ століття очікуються наступні зміни: по-перше, до 2022 року Індія стане світовим

лідером за кількістю населення, випередивши Китай. Так і сталось. За даними статистики Індія є найбільш чисельною країною на Землі, з кількістю населення 1,423 млрд. Варто ще наголосити, що за своїм складом населення Індії – це молоді й працездатні люди, віком до 30 років, які є потужним людським та інтелектуальним капіталом, що стане основою для зростаючої економіки. І за подальшими прогнозами населення Індії буде продовжувати зростати, на відміну від Китаю, населення якого вперше за декілька десятиліть скоротилось; по-друге, зростає населення Нігерії приблизно на 400 млн., що є зростаючим показником стосовно населення таких країн як Пакистан, Бразилія; по-третє, США стануть третьою країною в світі за кількістю населення; по-четверте, у 18 країнах світу, в основному Східної Європи, також кількість населення скоротиться, тоді як в Північній Африці воно збільшиться вдвоє. Наприклад, за прогнозами фахівців, населення Африки збільшиться приблизно на 2,4%, а Європи на 0,04 % [11].

Такі темпи демографічних змін несуть цілу низку проблем. А саме, збільшення навантаження на екосистеми світу, як наслідок – швидке освоєння і витрачання людиною природних ресурсів (енергії, води, харчування тощо).

Ще одним аспектом демографічної проблеми є глобальне старіння, зокрема це стосується Західної та Східної Європи. За статистичними даними в середині ХХ століття 8 % населення Землі склали люди віком 60+. Нині таких 12 %, або 900 млн людей. За прогнозами до 2025 року таких буде приблизно 1,2 млрд осіб, або у відсотковому відношенні – 22 % [11].

Зазначені обставини породжують відповідні наслідки. Зокрема: «нестачу» робочої сили; уповільнення економічного розвитку; проблему з пенсійними виплатами; проблема в системі охорони здоров'я та ін.

Також не менш важливим питанням, на сьогодні, є проблема глобальної міграції. З одного боку, її можна розглядати як подолання старіння населення, а, з іншої сторони, це змінює етнічну, національну, релігійну, культурну картини світу, породжуючи міжкультурні, міжнаціональні, міжконфесійні конфлікти. До прикладу, зростаюча кількість мігрантів в США з Латинської Америки; до країн Західної Європи,

а саме до Франції, Німеччини біженців з Сирії, а на сьогодні ще й з України. Ніхто передбачити не зміг такої хвилі мігрантів в Європі, що пов'язано з військовими діями у країнах світу. Наприклад, у зв'язку з російською агресією щодо України, до Європи емігрувало близько 8 млн українців. За прогнозами вчених, третина з них вже не повернеться до України. За статистичними даними УВКБ ООН українська діаспора у 2020 році у світі налічувала 6,1 млн, зокрема в Європі 5 млн. У 2021 році у світі було лише 53, 47 тис. українських біженців просили притулку та відповідного статусу. Станом на кінець березня 2023 року, тобто від початку повномасштабного вторгнення з України виїхало 19, 7 млн людей, назад повернулось 11, 2 млн. Наразі найбільше українських біженців в Німеччині – 1, 1 млн, а 3,3 млн українців можуть взагалі не повернутись назад, що стає нагальною соціальною проблемою, втратою людського та інтелектуального капіталу.

На нашу думку, треба не просто констатувати наявність проблеми та відповідним чином її презентувати населенню, а необхідно виробляти чіткі дієві механізми її подолання. Свідоме ставлення до цих демографічних даних свідчить про те, що у недалекому майбутньому перед людством будуть виникати нові, надзвичайно важливі, екологічні, економічні та соціальні проблеми. Тому необхідно проводити цілеспрямовану політику щодо регулювання народонаселення, де основним суб'єктом є окремі держави, що здійснюють основний вплив на відтворення населення у потрібному напрямку для окремо взятого суспільства. Необхідно враховувати те, що більшість демографічних відносин, серед яких: народжуваність, процеси розлучення, міграції тощо, є особистою справою індивіда, тому управління цими процесами не може здійснюватися через різного роду примуси або заборони, хоча такі спроби мали місце в історії людства.

На нашу думку, більш дієвою стратегією регулювання демографічних процесів є організація належного виховання, що формує відповідні світоглядні переконання для індивіда, які він буде втілювати в життя. А саме, поширення і реалізація програми планування сім'ї, яка включає два основних рівня: перший – макрорівень, який передбачає діяльність державних і недержавних організацій, зокрема створення програм відповідального батьківства, які передбачають народження й виховання в сім'ї бажаної кількості дітей; другий – мікрорівень,

індивідуальне прийняття рішення про кількість дітей в сім'ї. Таке право надане цілою низкою міжнародних угод і розглядається як одне із основних прав людини. У більшості країн світу кількість дітей у сім'ї, зазвичай, не регламентується конкретним законом або будь-яким іншим документом. Це питання визначається соціокультурними, релігійними, економічними та особистими переконаннями кожної сім'ї. Законодавство визначає права та обов'язки батьків стосовно дітей.

Ще одним суттєвим фактором навантаження на природу є збільшення світового виробництва, де робота кожного другого працівника пов'язана з навколишнім середовищем. Як стверджує група американських дослідників, зокрема Метью Хансен, які використовували дистанційні методи обстеження поверхні Землі, за допомогою спектродіометра MODIS, який встановили на борту американських супутників, – загальна площа лісів на всіх континентах становила у 2000 р. – 32 688 000 км² (3 268 млн га). У 2005 році вона значно скоротилася, а саме на 1 011 000 км² (1 011 млн га) або 3,1 %. В середньому втрата лісів за рік оцінювалась у 0,6 % [10, с. 87]. Проте, необхідно зауважити, що ліси нерівномірно розподілені на континентах. Наприклад, у 64 країнах, де проживає 2 млрд населення Землі, на одного жителя припадає 0,1 га лісових насаджень. На частку п'яти найбільш багатих на лісові ресурси країн (Російська Федерація, Бразилія, Канада, США, Китай) припадає 53 % від загальної площі лісів; Росія має 20 % загальної світової площі лісових масивів, тоді як десять країн узагалі позбавлені лісів, а ще в 54 країнах ліс покриває менше 10 % від загальної площі.

Варто наголосити, що саме постійне зростання населення Землі й призводить до надмірного споживання лісових ресурсів і зменшення їх площі. Щорічний обсяг заготівель деревини у світі перевищує річний приріст на 20–24 %. 3 80 % площі вирубки лісу отримують низькоякісну деревину і тільки з 20 % площі деревину високої якості [2, с. 118]. Самі стрімкі темпи вирубування лісів відбувалися у Південній Америці на (4 млн га) та Африці на (3,4 млн га) протягом 2000–2010 рр. щорічно.

У зв'язку із зазначеними факторами виникає питання про стійкість і виживання біосфери, адже від цього залежить доля всього живого на Землі. Те, що ми спостерігаємо зараз, пов'язане з реальною загрозою для виживання людства.

Також глобальні кліматичні зміни, що пов'язані зі зростаючими темпами танення льодовикових щитів в Антарктиді. Цим питанням присвячені праці Б. Бронселера, М. Вінтона, С. Гріффіса, В. Юрліна, Б. Роджерса, О. Сергієнка, Дж. Рональда та ін., які використовують найсучасніші технологічні здобутки і прилади, що дають можливість для прогнозування наслідків глобального потепління.

За статистичними даними ХХ століття було найтеплішим за всю історію Землі. Як наслідок, зміна клімату – підвищення середньої температури.

Як стверджує американська дослідниця Хіларі Гривз, ця проблема прямо залежить, від кількості населення Землі. Тобто, взаємопов'язаність цих проблем, потребує їх комплексного вирішення. Дослідниця стверджує, що «зміна клімату, перш за все, пов'язана з викидами різноманітних парникових газів і їх рівень постійно зростає. Наприклад, у 1970 році глобальний рівень антропогенних викидів був зафіксований на позначці 27 млрд тонн CO₂ на рік; а до 2010 року цей показник досяг 49 млрд тонн на рік і очікується, що цей рівень буде зростати. Наслідком цих викидів є глобальне потепління від 1,5 до 4 С» [9, с. 43].

Аналізуючи дану інформацію щодо ймовірних ризиків зміни клімату, американська дослідниця Лара Бучак стверджує, що сучасне людство має вести виважену кліматичну політику і приділяти достатню увагу будь-яким наслідкам від найбільш загрозливих, до найбільш оптимістичних, і зважаючи на це спрямовувати свою діяльність, постійно пам'ятаючи про прийдешні покоління, в яких умовах вони будуть жити і розвиватись. «Ми повинні організовувати стримано свою діяльність, відповідним чином оцінити всі можливі ризики, від кліматичної катастрофи, до відносно малих ризиків щоб це не занадто дорого обійшло наступним майбутнім поколінням» [9, с. 67].

У своїх дослідженнях авторка приділяє значну увагу двом основним аспектам при оцінці зміни клімату. Перший – це організація планетарної кліматичної політики; а другий – самостійна (локальна) політика країни. Ці аспекти взаємопов'язані між собою і відповідним чином формують відповідальність кожного індивіда за подальшу долю і розвиток не тільки свого регіону, держави, а й світу в цілому. Дійсно на сьогодні ми виходимо за рамки локального розвитку і локальної відповідальності, оскільки глобальні проблеми стосуються кожної людини

на Землі і через виховання, навчання це усвідомлення має передаватися наступним поколінням. Період підкорення природи, споживацьке ставлення до неї має бути в минулому. Сучасне людство має творити таке відношення «людина – природа», що має гармонізувати розвиток людства і природи. Тому Л. Бучак цілком слушно зазначає, що «інтереси майбутніх поколінь мають бути так само значимими і цінними для сучасних людей» [6, р. 71].

До формування такого типу відповідальності мають бути підключені всі можливі способи від філософії, етики до програм екологічного виховання, починаючи з дошкільної, шкільної освіти та просвітницької діяльності громадських організацій, об'єднань щодо залучення більшої кількості населення до розв'язання екологічних проблем сучасності. Тим більше, що розвиток інформаційно-комунікативних технологій надає такі можливості людству для проведення різного роду флешмобів, акцій та ін. Саме організація екологічної політики, як зазначає Л. Бучак, «має бути наскільки дрібнозернистою, настільки це можливо, і повинна включати як обмеження, так і способи адаптації до можливих змін» [6, р. 71].

Такий підхід дозволяє констатувати той факт, що екологічна політика має два спрямування. Перший вектор – це політика, яка спрямована на підвищення або на зменшення ймовірності різких змін клімату, тобто «попереджувальна політика», яка здатна передбачати відповідні зміни клімату з подальшим прогнозом щодо зменшення кількості викидів діоксиду вуглецю в атмосферу. А другий – політика дозволу будь-якого рівня викидів вуглецю. До прикладу прийняття Кіотського протоколу у 1997 році під егідою ООН, який вступив у дію 2005 року.

За цим протоколом всі промислово розвинуті країни мали переглянути свою екологічну політику і домогтися зменшення кількості викидів в атмосферу. І тут треба зауважити, що в 1997 році США не підписали цього договору. Тільки після того як над США пройшли потужні урагани, зокрема «Катріна», вони згодились доєднатись до цієї угоди. Але, на одному із глобальних майданчиків щодо кліматичної ситуації у світі, а саме в Давосі (Швейцарія) тодішній Президент США Д. Трамп (2020 р.) у своїй промові майже не згадав кліматичних проблем, що пов'язані з діяльністю людини, проте доволі детально розглянув економічні питання, енергетичні проблеми тощо. А вже з прихо-

дом на пост Президента США Дж. Байдена у 2021 році була підписана Паризька кліматична угода.

Значну увагу сучасні науковці приділяють спостереженням щодо стану озонОВОЇ діри над Антарктидою. Свого інтенсивного розвитку спостереження почали набувати у 70–80-ті роки ХХ століття, а також в той самий час був укладений Монреальський протокол, в якому йшлося про захист озонОВОГО шару, шляхом заборони хлорфторвуглецевих та подібних хімічних елементів, які руйнують озонОВИЙ шар. Дія цього договору показує, що до 2075 року отвір за розмірами повернеться до рівня 1980 року. Дослідження і спостереження NASA, за вказаною адресою: <https://ozonewatch.gsfc.nasa.gov/monthly/SH.html>, можна подивитись динаміку концентрації озону по Антарктиці з 1979 по 2018 рік.

Загальновідомо, що у результаті викидів інтенсивно тануть льодовики, що може призвести до затоплення приоканних районів. За прогнозами рівень моря підвищиться на 17 сантиметрів, що змінить кожен екосистему на Землі. Проте, група науковців, шляхом введення даних в одну із найсучасніших комп'ютерних моделей клімату, включивши темпи танення льоду, з'ясували, що вивільнена таким способом прісна вода з льодовикового щита уповільнює виділення тепла і тим самим діє ніби «консервуючи» води навколо Антарктиди. «Це перший і новий ідентифікований взаємозв'язок клімату і потепління за 20 років. Танення льодовиків затримує глобальне потепління – воно все ще відбувається, але буде протікати менш інтенсивно, що дасть нам фору в 15 років» [7, с. 53].

Отже, дані дослідження показують, що у людства є час для того, щоб раціонально виважити всі можливі наслідки і прийняти конструктивні рішення.

У сучасному світі щодо дослідження змін клімату та інших глобальних проблем існують й неурядові організації, наприклад Римський клуб, який є науково-дослідницьким об'єднанням відомих світових вчених, громадських діячів та політиків, значна частина яких є Нобелівськими лауреатами. Науково-дослідницькі програми Римського клубу охоплюють таке коло проблем як: аналіз стратегій розвитку світової цивілізації; можливі варіанти альтернативного розвитку людства; обґрунтування безперспективності перегонів в озброєнні;

об'єднання зусиль всього людства щодо збереження довкілля та досягнення соціальної справедливості в глобальному масштабі. Серед представників Римського клубу варто згадати імена таких дослідників як А. Печчеї, Д. Медоуз, М. Месарович, Е. Пестель, Е. Ласло, С. Боткін та багато інших.

Ми вже згадували декілька глобальних програм, які напрацювала сучасна цивілізація. І кожна людина на Землі має усвідомлювати, що це є настановою для всього людства в цілому й індивіда зокрема, адже від вирішення цих проблем залежить виживання всього світового співтовариства. Ці програми мають бути втілені у виховному та освітньому процесах на всіх рівнях та в усіх країнах світу.

Зазначені проблеми є наслідками споживацьких дій людства щодо природного середовища, що в основному відбулось у ХХ столітті. Інтенсивний розвиток промисловості, остаточне «приборкання» природи, боротьба за володіння природними ресурсами і не зважання на можливість відновлення біосфери призвели до загострення конфлікту між людством і природою. Наслідки цього конфлікту мають катастрофічний характер. Це один з конфліктів, від вирішення якого залежить не тільки виживання людства, а й взагалі життя на планеті Земля. Природне середовище було і залишається полем боротьби людей за володіння територією, ресурсами. Отже, вирішення цього конфлікту лежить не тільки в обмеженні і регулюванні впливу технологій, а, перш за все, у формуванні необхідних моральних цінностей кожної людини на Землі. Сучасний стан навколишнього середовища потребує нового переосмислення відношення «людина – природа». На думку А. Печчеї, глобальні проблеми знаходяться в самій людині, а не поза нею і тому подолання цих проблем, зокрема екологічних, перш за все, вимога змін в самій людині [9, с. 14]. Тому людська діяльність повинна бути направлена на забезпечення виживання всього живого на Землі у його різноманітті. Глобалізаційні процеси, у такому випадку, можуть принести конструктивні наслідки у вирішенні цього конфлікту, адже людство знаходиться на шляху усвідомлення себе як світового, єдиного, глобального співтовариства.

Сучасний етап розвитку світового співтовариства створив нові умови соціалізації індивіда, нову організацію виховання і освіти. Розвиток особистості, її залучення у різного роду соціальні процеси

як регіонального, так і глобального рівнів нині обумовлені високою динамічністю і за цими процесами не встигають утвердитись методологічні підходи, установки виховання і навчання. Причиною цього є доступ й користування різноманітними гаджетами, що значною мірою розширює поле спілкування особистості. Саме завдяки цьому людство може створювати різноманітні просвітницькі заходи щодо залучення молоді до пошуку нових шляхів взаємодії «людина – природа». Сучасні технології дозволяють візуалізувати можливі наслідки від діяльності людини, що дозволить молодому поколінню наглядно побачити, до чого може призводити людська діяльність. Можливість надавати молоді права голосу в формуванні того світу, в якому їм жити, творити й буде дієвою стратегією щодо організації їх життєдіяльності. Шляхом заборон, які часто використовували до цього справжнього дієвого ефекту ми не досягнемо, а тому дослідження глобальних проблем це не тільки констатація стану наявних проблем, а, перш за все, це передбачення ризиків та вироблення способів їх розв'язання. Одним із найбільш дієвих способів, на нашу думку, є саме організаційна культура, яка здатна стати надійним підґрунтям для трансформації моделей сучасного екологічного виховання та формування нової парадигми теорії управління на всіх рівнях життєдіяльності суспільства. Екологічна освіта є надважливим елементом у системі освіти, оскільки сучасний розвиток цивілізації вже відбувається не тільки в поєднанні з законами природи, а й через усвідомлення людиною своєї визначальної ролі в системі біотичної взаємодії.

Перед людством постала необхідність здійснення кардинальних змін у своїй свідомості, а саме добровільно прийняти обмеження та заборони, які потрібно реалізувати для розвитку природного середовища. Це можливо завдяки змінам стереотипів поведінки, зміні механізмів ведення економіки тощо. Так само їх швидка трансформація можлива тільки через зміни в культурі. Адже культура – це не тільки музейні артефакти або спадок від минулих поколінь у вигляді матеріальної і духовної спадщини, а, перш за все, поведінка і вчинки людей. Як наслідок, відбувається зміна у системі цінностей, інституціях, способі життя в цілому, оскільки екологічні, економічні, політичні, духовні потреби тісно пов'язані між собою, а інтегруючу функцію тут виконує саме система освіти. Визнання цього факту, а також

визначальної ролі організаційної культури й детермінують реформи в системі освіти. Вона є необхідною, вимушеною та природною. Тому сучасне людство ставить перед собою цілком реалістичні завдання, які вже частково реалізуються у деяких програмах, зокрема у «Порядку денному на XXI століття». Даний концепт сконцентрований навколо питання гармонізації відношення «людина – світ», в якому природне не протиставляється соціальному, а природне середовище і соціально-економічний розвиток є взаємообумовленими сферами. Для реалізації цього визначального документу заради подальшого сталого розвитку людства поставлено декілька ключових цілей, зокрема: підтримка належного стану якості довкілля і економіки для всіх народів світу; задоволення основних потреб людей, що зумовить сталий розвиток суспільств впродовж тривалого періоду. Реалізація задекларованих цілей можлива за рахунок обґрунтованої політики сталого розвитку.

Варто зауважити, що «Порядок денний на XXI століття» є програмним документом, який регламентує глобальне партнерство країн світу для сталого розвитку суспільства. Даний документ складається з декількох розділів, зокрема у першому розділі йдеться про економічні та соціальні проблеми людства, а також розглянуті причини значного навантаження на довкілля. Також у даному розділі аналізуються такі проблеми як: бідність, проблеми виробництва й споживання, демографічний вибух, стан міжнародної економіки тощо. У другому розділі розглядаються глобальні екологічні проблеми, серед яких значна увага приділена знищенню лісів, виснаженню родючих ґрунтів, розширенню площі пустелі та ін. Крім цього цілком правомірним є те, що в розділі також приділяється увага й способам, які запобігають забрудненню повітря і води, знищенню водних ресурсів тощо. У третьому розділі мова йде про роль і значення великих соціальних груп населення щодо забезпечення сталого розвитку суспільств. Увага сконцентрована на діяльності таких соціальних груп як: жінки, науковці, молодь, представники корінного населення, комерційні структури, профспілки, органи місцевого самоврядування тощо. Зважаючи на реалії сучасного світу і переміщення людей по всьому світові, потужною соціальною силою виступають мігранти, які, з одного боку, несуть свої національні, локальні світоглядні ціннісні орієнтири, а, з іншого, набувають нових, чужих, незвичних.

Проте інтегрованість в іншу культуру, відносини, цінності дозволяють їм порівнювати, оцінювати й переосмислювати відношення «людина – світ» як з точки зору власних (рідних) переконань, так і набутих в іншій культурі навичок. Саме їх синтез, або протилежність є доволі цікавими для дослідження щодо визначення дієвості одних і неефективності інших, зважаючи на динамічність сьогодення, що дозволить змінювати підходи щодо побудування стратегії сталого розвитку. У четвертому розділі увага сконцентрована на методах реалізації концепції сталого розвитку, а саме на: фінансових ресурсах, міжнародній співпраці, в основі якої міжнародні угоди, правові механізми, які уможливають відповідні способи прийняття рішень (але, справедливості ради, треба сказати, що сьогодення вимагає зміни й вдосконалення механізмів міжнародної співпраці, особливо, що стосується відповідальності щодо порушення норм міжнародного права.

Адже ті механізми, які були вироблені і задіяні після Другої світової війни, на початку XXI ст. виявились недієвими і нехтування міжнародним правом і не існування механізмів протидії, зокрема вилучення РФ з Ради безпеки ООН, в той час, коли низка країн її визнали країною агресором, захоплення однієї з найбільших атомних електростанцій в центрі Європи – ставить основне завдання перед світовим співтовариством щодо трансформації міжнародних відносин, оскільки змінились виклики і актори дії); засоби розповсюдження екологічно ефективних технологій тощо.

Майже всі країни світу у кінці XX ст. прийняли цілу низку законів в системі національні стратегії екологічної освіти, які постійно розвиваються й вдосконалюються із залученням до їх реалізації різноманітних соціальних груп.

Виникнення більшості нині відомих екологічних рухів обумовлено проходженням ними шляху від спонтанності, неформальних зборів до світового визнання, популярності, наявної мільйонної підтримки, а також реальний вплив на політичні рішення країн світу.

Україна в цьому процесі бере активну участь, метою екологічних рухів є оптимізація розвитку екосистем, при цьому враховуючи як локальні особливості, так і глобальні інтереси. До повномасштабного вторгнення у низці міст України вже діяла велика кількість громадських ініціатив, які самостійно займались облаштуванням скверів,

паркових зон тощо. Наприклад, у Львові – це «Група 109»; в Одесі функціонувала ціла мережа ініціатив серед яких об'єднання архітекторів і представників різних професій, які займались доглядом та оптимізацією культурного ландшафту міста, створювали систему велодорожок, парків та скверів. Інша група реалізовувала доволі амбітний проект, який назвали Парк Майбутнього, що передбачав велику зелену зону для кожного жителя та гостей міста. Громада Києва теж презентувала масштабний проект під назвою «Подоланочка», що передбачав облаштування столичного Подолу; екологічний парк «Самосад», який створювали за зразком «Садів Принцес» у Берліні, Нью-Йорку; створено Сквер Небесної Сотні.

Крім зазначених організацій та ініціатив в Україні діє ще велика кількість недержавних громадських організацій, серед яких, наприклад, «Либідь Є!», Морква-клуб, Україна без сміття, Грінкубатор, асоціація велосипедистів Києва, Світ освіт, Екоклуб Рівне, Зеленька, Еколава, об'єднання «Толока», Місто тварин, Екоцентр та ін. [5].

Свідченням підвищення рівня екологічної свідомості українців є той факт, що з 2015 року зокрема такі міста як Київ, Одеса, Харків та Херсон приєдналися до Глобального кліматичного маршруту, який проходить 29 листопада. Це значить, що суспільство вийшло на новий рівень екологічного розвитку. Українців турбують не тільки локальні проблеми, хоча й вони є доволі актуальними, особливо у промислових регіонах нашої держави, а й глобальні і українці приєднуються до їх вирішення.

Отже, актуальними для сьогодення є самоорганізація людей, яким не байдужий подальший розвиток системи «людина – природа – суспільство». Саме в такій єдності варто організовувати свою діяльність, оскільки людина одночасно знаходиться у цих двох системах, і від її дій залежить їх подальший розвиток.

Важливими в процесі виховання і навчання є міжнародні недержавні організації. Наприклад, така скаутська організація як Пласт, яка має своє представництво у багатьох країнах світу, зокрема у США, Великій Британії, Німеччині, Україні та ін. Дана організація має чітке спрямування, а саме – всебічний розвиток особистості. Для реалізації цього існують такі складові підготовки, як патріотичне виховання, самовиховання, формування почуття відповідальності тощо. Виховна

програма включає такі основні елементи: змагання (інтелектуальне, творче, спортивне); виховання екологічної свідомості, при цьому скаутами засвоюється не лише теорія, а й практичні навички, під час облаштування таборів, організацій екскурсій. На рік організація облаштовує не менше ста виховних таборів. Завдяки цьому досягається у ранньому віці формування відповідальності за себе, свої вчинки, організація групової діяльності, що налагоджує міжособистісну взаємодію, так і активну участь у збереженні навколишнього середовища.

Отже, важливою складовою виховного процесу є екологічна освіта, яка має бути орієнтована на отримання екологічних знань і навичок, екологічного мислення і екологічної поведінки. «Головна мета екоосвіти – формування екологічної свідомості, як особливої форми суспільної свідомості, що відображає взаємодію цих двох систем. За своїми цілями і орієнтаціями екоосвіди спрямована на формування глобальної стратегії запобігання екологічної катастрофи як на локальному, так і на глобальному рівнях» [3, с. 100]. Цей підхід екологічного виховання розглядається в рамках розвитку екотуризму. На наш погляд, це є доволі актуальним для України, оскільки маємо безліч цікавих природних утворень і місць. Організація туризму може мати декілька аспектів, серед яких навчання, виховання, гартування, ознайомлення з культурними традиціями етнічних груп, які проживають на цих територіях тощо, з різними віковими групами.

Важливим елементом в екологічному вихованні має бути достатньою мірою презентована політична, економічна, екологічна взаємозалежність сучасного світу. Адже локально прийняті рішення можуть призвести до масштабних глобальних наслідків, наприклад Чорнобильська катастрофа. Сучасний етап екологічного виховання також має розвивати відчуття відповідальності, солідарності між різними регіонами, країнами для формування конструктивного діалогу і взаємодії на рівні міжнародного співробітництва з метою збереження навколишнього середовища.

Організація такої моделі екологічного виховання передбачає діяльність і взаємодію держави, зокрема на рівні центральних і регіональних органів влади, недержавних утворень у вигляді екологічних рухів, громадських організацій, туристичних товариств, які мають бути відкритими і готовими до різного роду екскурсій, ознайомчих

лекцій, семінарів для навчання слухачів, особливостям екосистем свого регіону, залучаючи при цьому ще й засоби масової інформації; створювати рекламну продукцію, плакати, ролики в Мережі, кіно-, мультиіндустрію, фоторепродукцію, музеї, облаштування гірських стежок, розвиток екологічного туризму тощо. Саме ці кроки створюють широкий спектр інформаційної діяльності про екосистеми різних регіонів не тільки окремо взятої держави, а й в світі в цілому, знайомлячи з різними об'єктами, їх специфікою тощо. Наприклад, в Україні вже давно існують такі ініціативи, зокрема привертають увагу самі лише назви регіонів (Гуцульські Альпи, Українська Венеція, Чернівецька Прага, Закарпатська Японія, Українські Мальдіви); створені телепроекти (Світ навиворіт, 7 чудес України); різні туристичні організації, які мають свої сторінки в соціальних мережах, національні парки, наприклад, НПП «Синевир» виконує не тільки природоохоронну функцію, а ще й ознайомлює населення з природними і культурними цінностями природоохоронних територій, організовує освітньо-виховну діяльність тощо.

Сучасна молодь свідомо й активно включається у формування свого майбутнього. Вони не очікують від урядів, старшого покоління відповідних дій щодо збереження і розвитку довкілля. Молоде покоління не потребує розробки і впровадження у виховний та освітній процес методичних рекомендацій щодо розвитку екологічної свідомості, це «вчорашній день». Вони активно включаються у всі процеси завдяки розповсюдженню і споживанню інформації по світу і про увесь світ. Наприклад, організація волонтерських рухів по всьому світу, і в Україні, зокрема, завдяки чому надається відповідна допомога як військовим, так і цивільним людям, особливо тим, хто втратив житло внаслідок військових дій.

У березні 2019 року майже в 100 країнах світу відбулися акції на захист клімату. Було проведено близько 1300 демонстрацій. В Лондоні, Гамбурзі постійно відбуваються акції руху «Fridays for Future». Молоде покоління не чекає досягнення ним відповідного віку, щоб впливати на формування екологічної політики, воно активно діє вже сьогодні. Наприклад, відстоює такі гасла: «Планети «Б» не існує»; «Марш зараз – потоп потім»; «Пропуски в школі можна пережити, а зміни клімату ні!» тощо. Про свої акції учасники екологічного руху

розповідають в соцмережах Facebook, Instagram, Twitter і на різних платформах в інтернеті. Рух має свій канал на Youtube [8].

Таким чином, сучасні інформаційно-комунікативні технології дають безліч можливостей самоорганізуватись різноманітним екологічним, кліматичним рухам. Насамперед, проведення безлічі флешмобів (flashmob), челенжів (chelendzh), акцій. Тобто, сучасний етап формування екологічної свідомості, виховання характеризується тим, що починаючи з одиничних акцій, це переростає у глобальні екологічні, кліматичні рухи. Наприклад, тільки в Німеччині існує близько 155 груп. Також використовуються засоби масової культури, з її потужними пропагандистськими функціями, зокрема, кіноіндустрія, на кшталт таких фільмів, як «Цунамі», «Дитя людське», «Післязавтра», «Поштар» та ін.; музична індустрія, наприклад, вітчизняна група «Антигіла» відзняла кілька відео кліпів на пісні «Лови момент» та «Hello», в яких відображено відношення «людина – природа», що має глобальний вимір існування, а не регіональну локацію.

В Україні екологічна освіта визначається цілою низкою законодавчих та нормативних актів. Основними документами, які визначають засади екологічної освіти в Україні є: Конституція України; Закон України «Про освіту»; Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ін.

Також важливою є концепція національної системи екологічної освіти, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України (від 05 серпня 2020 р., № 695) і визначає основні напрями та завдання розвитку екологічної освіти в Україні. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження типового положення про еколого-натуралістичні центри для учнівської молоді», що визначає порядок створення та діяльності еколого-натуралістичних центрів для учнівської молоді.

Зазначені документи визначають загальні принципи та напрями екологічної освіти в Україні. Окрім цього, в шкільних програмах, методичних матеріалах та інших документах існують конкретизовані вимоги щодо вивчення екології та природознавства в навчальних закладах.

Отже, екологічне виховання, перш за все, має на меті формування екологічної свідомості та екологічної культури особистості, спрямову-

ючи її на відповідальне ставлення до природи і довкілля. Серед великого різноманіття хотілось би акцентувати увагу на кількох методах, які на сьогодні ефективно використовуються в екологічному вихованні:

– по-перше, викладання у школах предметів з екологічної проблематики, наприклад, «Природознавство», «Я досліджую світ», «Основи екології та безпеки життєдіяльності», а також включення додаткових предметів, які досліджують природу і вчать учнів бережливо ставитися до неї;

– по-друге, екологічні заходи та проекти в школах: Організація екологічних заходів, зокрема тих, які спрямовані на підвищення уваги до проблеми екології, реалізація екологічних проектів (висадження дерев, благоустрій пришкольної території, парків, скверів та ін.);

– по-третє, практичні роботи та екскурсії, з метою є вивчення природи через практичні дослідження, екскурсії в природні заповідники, парки, ліси, щоб учні, молодь особисто побачили важливі екосистеми та їх значення;

– по-четверте, екологічні гуртки та об'єднання. Наприклад, формування груп, які займаються екологічною діяльністю, обміном знаннями та досвідом, розв'язанням конкретних екологічних завдань. Це може бути популяризація вже відомих організацій, зокрема «Пласт», спілка української молоді тощо;

– по-п'яте, використання інформаційно-комунікативних технологій – комп'ютерних програм, мультимедійних презентацій, відеоматеріалів для навчання екології та підвищення інтересу до даної теми;

– по-шосте, ігрові методи. Наприклад, створення екологічних ігор та симуляцій, які допомагають усвідомити важливі аспекти екосистем та проблем екології;

– по-сьоме, сімейне екологічне виховання. А саме через залучення сімей до участі у природозбереженні і проведенні родинних екологічних заходів та ігор в межах міста, організація наметових таборів в горах тощо.

Ці методи можна комбінувати для досягнення максимально відчутного ефекту в екологічному вихованні.

Соціальним «відгуком» на екологічні виклики і водночас важливим чинником у вдосконаленні екологічної освіти є міграційні процеси. У результаті чого відбувається не тільки засвоєння на теоретичному

рівні стандартів і підходів формування необхідних екологічних навичок, а, перш за все, наочний приклад їх втілення у різних країнах світу, у різних культурах і традиціях. Досвід міграції допомагає краще розуміти і вирішувати проблеми, які пов'язані з екологічною освітою, особливо в умовах зростання глобальної мобільності населення. Це може бути впровадження у національні мережі виховання досвіду міжкультурної екологічної освіти. Міграція створює різноманіття культур та підходів до взаємодії з природою. Екологічна освіта може адаптуватися до цієї різноманітності, включаючи різні екологічні підходи, традиції та звичаї різних груп населення.

Наступний аспект – це глобальна екологічна відповідальність. Мігранти можуть бути більш відкритими до глобальних питань екології через свою міжкультурну освіченість. Екологічна освіта, в цьому аспекті, спрямовує зусилля на виховання глобальної екологічної відповідальності та розуміння взаємозв'язків між різними екосистемами та регіонами світу.

Так само не менш важливим аспектом є адаптація до нових екологічних умов. Саме мігранти часто стикаються з новими екологічними умовами, такими як кліматичні зміни, різноманіття флори та фауни. Екологічна освіта може допомогти їм адаптуватися до цих змін, вчити, як ефективно взаємодіяти з новим природним середовищем та зберігати його.

Досвід мігрантів сприяє екологічній інклюзії. Саме через врахування різноманіття мігрантів у контексті екологічної освіти можна сприяти створенню інклюзивних підходів та матеріалів, щоб всі учасники суспільства могли вигідно взаємодіяти з природою та брати участь у розвитку сталого суспільства.

Узгодження екологічної освіти з міграційними процесами дозволяє краще враховувати різноманітність потреб, досвіду та перспектив різних груп населення у контексті сталого розвитку та охорони природи.

3. Роль організаційної культури в процесі трансформації освітніх практик

І в основі втілення екологічної освіти у будь-якій країні світу, з врахуванням міграційного досвіду, є організаційна культура, яка визначає і враховує цінності, стандарти та підходи, які втілюють індивіди

у своїй діяльності, впроваджують різні форми взаємодії між собою та виконують свої обов'язки у відношенні «людина – природа – суспільство». Такий підхід з необхідністю визначає організаційну культуру як основу для сталого розвитку та екологічної відповідальності. У зв'язку з цим, за допомогою організаційної культури, можна визначити деякі способи, які суттєвим чином впливають на трансформацію екологічної освіти.

По-перше, це основа для сталого розвитку. Будь-яка організація (державна, громадянське суспільство, окремі соціальні групи) приділяють велику увагу цінностям сталого розвитку, що відображається у програмах екологічної освіти. А саме – різноманітні проекти та ініціативи, які спрямовані на заощадження ресурсів, використання екологічно чистих технологій та інші аспекти сталості, можуть бути впроваджені в освітній та педагогічний процес. Такий підхід – це елемент соціалізації індивіда. Саме це буде виступати особливо дієвим, адже з самого дитинства індивід зростає з цими цінностями, вони стають базовими для нього, невід'ємною частиною його світогляду, переконанням.

По-друге, це сприяє втіленню інновацій. Тобто, підтримка інновацій та впровадження новаторських підходів, стимулюватиме розвиток сучасних методів екологічної освіти. Це використання технологій, інтерактивні методів навчання, а також розвиток нових програм та проєктів. Наприклад, використання в сучасних підручниках QR-кодів, що візуалізують написаний текст, а також сприяють засвоєнню матеріалу у різноманітних об'ємних зображеннях.

По-третє, засоби організаційної культури сприяють налагодженню партнерства та співпраці. Усвідомлення себе як єдиної організації (світове співтовариство), можливе завдяки співпраці та партнерства не скільки на основі документальних домовленостей, угод, а, перш за все, на основі ціннісних орієнтацій і установок, особливо у сфері екології, що будуть створювати більше можливостей для розробки та впровадження ефективних програм екологічної освіти, внаслідок чого людина організовує свою життєдіяльність на основі спільної відповідальності не тільки перед собою, а й перед всім людством. Для цього необхідно створювати відповідні умови для участі широкого кола людей у проєктах та ініціативах, які спрямовані на трансформацію

екологічної освіти. Це може бути реалізовано через ініціативи корпоративного волонтерства, тренінги та семінари з екологічних питань, а також заохочення вивчення принципів сталості. Це, у свою чергу, також буде формувати екологічну відповідальність та етику щодо взаємодії людини й природи, а це сприятиме розвитку високого рівня екологічної свідомості серед молодого покоління, а також заохочуватиме їх участь у здоров'ї довкілля.

Увесь цей комплекс заходів, на нашу думку, буде допомагати створювати екологічно орієнтоване середовище та позитивно впливати на ефективність розвитку екологічної освіти.

Отже, на сучасному етапі розвитку світу відбувається переорієнтація з бурхливого індустріального, економічного розвитку на екологічну освіту, яка й виступає надійною запорукою для подальшого людського поступу. Якщо ця основа є міцною, то можна стверджувати, що майбутній розвиток окремих держав й людства в цілому має позитивні перспективи, а освіта зміцнює інтелектуальний і духовний потенціал, формує нову систему ціннісних орієнтирів, що відповідає на суспільний запит щодо сприйняття складних процесів, які змінюють природне довкілля.

Сучасна система екологічної освіти, зокрема України – це складова національної системи освіти, яка відповідає чинному законодавству про освіту та Національній стратегії розвитку освіти в Україні [1]. Екологічна освіта в Україні, відповідно до законодавства, має охоплювати всі вікові, професійні та соціальні верстви населення. У ній втілюються такі основні принципи як: системність та безперервність, а це, у свою чергу формує екологічну культуру через поєднання формальної і неформальної освіти; чітке розуміння цілісності природи, що забезпечується шляхом втілення міждисциплінарного підходу до формування екологічного мислення і як результат отримання і поглиблення системних знань про природу; взаємозв'язок місцевого, регіонального, національного і глобального мислення, що, у свою чергу, сприяє розумінню екологічних проблем на всіх рівнях; їх конкретність та об'єктивність, формування відповідних умінь та навичок, поєднання професійних екологічних знань з моральними цінностями.

Отже, сучасна екологічна освіта – це безперервний процес, внаслідок якого формується екологічний світогляд, свідомість, культура у

всіх верств населення; це сукупність таких компонентів як: екологічні знання, екологічне мислення, екологічний світогляд, екологічна культура та етика.

Як показує світовий досвід, стан збереження та відтворення природного середовища, раціональне використання ресурсів, ефективність виробництва прямо залежить від розвитку освіти і вдосконалення новітніх інформаційно-комунікативних технологій та їх впровадження в освітній процес для підвищення екологічного, економічного, культурного освітнього рівня населення. Відповідно до цього в Україні треба звернути увагу на такі моменти: по-перше, розробка наукових основ неперервної екологічної освіти на основі Національної доктрини розвитку освіти у XXI ст., використовувати як вітчизняні, так і зарубіжні здобутки педагогічної практики, теорії провідних вчених і практиків в освітній сфері, громадських екологічних організацій та рухів; по-друге, необхідність трансформації екологічної освіти та постійне вдосконалення виховання особистості на основі новітніх наукових досягнень та духовних принципів, які відображають національну традицію та надбання світового досвіду, що стає можливим при безпосередньому контакті мігрантів і їх знайомство з іншою культурою безпосередньо, як наслідок вони стають носіями інтегрованого знання, яке вони отримують на практичному рівні; по-третє, втілення цих принципів буде сприяти формуванню покоління з новою екологічною свідомістю і культурою, з новим екологічним світоглядом і принципами, які ґрунтуються на гуманізмі, екологізації мислення, системності, що в комплексі спрямовані на збереження та відтворення природного різноманіття, що, у свою чергу, розвиватиме цивілізацію, націю в цілому й особистість зокрема.

4. Висновки

Таким чином, для трансформації та підвищення екологічної освіти треба застосовувати міждисциплінарні методи, міжвузівські, міжнародні контакти не тільки викладачів та здобувачів освіти, а й емігрантський досвід; зв'язки та досвід громадських організацій (їх діяльність є унікальною у тому плані, що вони не чекають схвалення або команди від вищих інстанцій чи органів, але при цьому вони не порушують законодавство, а діють з необхідності і проявляють свою громадянську

позицію і відповідальність); регулярний обмін досвідом, стажування, створення та виконання різноманітних екологічних проєктів, науково-дослідницьких програм; наукові публікації і ознайомлення цих досягнень широке коло читачів через презентації, публічні дискусії; налагодження дієвої стратегії підвищення кваліфікації педагогічних працівників всіх рівнів учбових закладів у галузі екологічної освіти.

Якщо говорити про стан розвитку екологічної освіти в Україні, то не зважаючи на суттєві зрушення, він потребує змін. У цьому аспекті варто звернути увагу на діяльність громадських організацій, які діють у природоохоронній сфері і є впливовим чинником у реалізації державної екологічної політики. А також залучати їх до розв'язання наявних екологічних проблем та до трансформації екологічної освіти, використовуючи їх досвід, що буде сприяти виробленню нових ефективних методик, які будуть сприйняті сучасною молоддю.

До повномасштабного вторгнення в Україні існувало декілька важливих природоохоронних організацій та ініціатив, які працювали для збереження й розвитку природи. Зокрема, це Фонд дикої природи «Асоціація БіоС», що спеціалізується на збереженні біорізноманіття та екосистем в Україні; НПО «Екологічний правозахисний центр «Бірючий Горобець». Дана організація займається екологічними проблемами, включаючи збереження природи та розробку екологічно безпечних технологій; WWF в Україні (Світовий фонд дикої природи), який проваджує програми з охорони природи, а також заходи щодо збереження видів та екосистем; BirdLife Ukraine (Птахозахисна організація «Птахокрок»), що спеціалізується на охороні птахів та їх середовища існування. Функціонування цих та багатьох інших організацій є важливим аспектом у розумінні наявних екологічних проблем, а також у виробленні дієвих механізмів їх розв'язання. Проте, для цього необхідна підтримка держави та громадянського суспільства. Також необхідно постійно проводити просвітницьку роботу, яка б включала різноманітні методи й підходи взаємодії широкого кола людей, що стане відповідним майданчиком для напрацювання нових ідей, механізмів і рішень. На сьогодні можемо констатувати про відсутність чіткого механізму взаємодії громадських організацій та владних структур у розв'язанні екологічних проблем, що значним чином зменшує ефективність екологічної освіти і виховання населення.

Список літератури:

1. Верховна Рада України. (2013). *Про національну стратегію розвитку України на період до 2021 року* [Закон № 344/2013]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
2. Генік, Я. В. (2011). *Екологічні проблеми та шляхи їх вирішення*. Київ : Видавництво АВС.
3. Кампов, В. П., Касинець, О. М., Маслиган, М. В., & Медвідь, О. В. (2020). *Екологічна свідомість і культура: Основи та перспективи розвитку*. Львів : Видавництво УКУ.
4. Русанова, І. В. (2007). *Населення Землі: Від історії до майбутнього*. Київ : Видавництво XYZ.
5. УНІАН (2015). *Громадські еко-ініціативи: Крапля камінь точить*. URL: <https://www.unian.ua/ecology/1186505-gromadski-eko-initsiativi-kraplya-kamin-tochit.html>
6. Buchak, L. (2019). *Risk, uncertainty, and the climate change debate. Philosophy & Public Affairs*, 47(2), 54–83.
7. Bronselaer, B., Winton, M., Griffies, S. M., Hurlin, W. J., Rodgers, K. B., Sergienko, O. V., Stouffer, R. J., & Russell, J. L. (2018). Change in future climate due to Antarctic meltwater. *Nature*, 564(7734), 53–58. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0712-z>
8. Fridays for Future. (n.d.). *YouTube channel*. URL: https://www.youtube.com/channel/UCZwF7J5rbyJXBZMJrE_8XCA
9. Greaves, H. (2019). *Climate change and overpopulation. Journal of Environmental Studies*, 43(3), 41–57.
10. Hansen, M. C. (2010). *Global forest loss. Environmental Science & Technology*, 44(2), 13–19.
11. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision*. URL: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html>

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2013). *Pro natsionalnu stratehiu rozvytku Ukrainy na period do 2021 roku* [Law No. 344/2013]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
2. Genyk, Ya. V. (2011). *Ekologichni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*. Kyiv: Vydavnytstvo ABC.
3. Kampov, V. P., Kasinets, O. M., Maslyhan, M. V., & Medvid, O. V. (2020). *Ekolohichna svidomist i kultura: Osnovy ta perspektvy rozvytku*. Lviv: Vydavnytstvo UKU.
4. Rusanova, I. V. (2007). *Naseleння Zemli: Vid istorii do maibutnoho*. Kyiv: Vydavnytstvo XYZ.
5. UNIAN (2015). *Hromadski eko-initsiatyvy: Kraplia kamin tocht*. Available at: <https://www.unian.ua/ecology/1186505-gromadski-eko-initsiativi-kraplya-kamin-tochit.html>

6. Buchak, L. (2019). Risk, uncertainty, and the climate change debate. *Philosophy & Public Affairs*, 47(2), 54–83.
7. Bronselaer, B., Winton, M., Griffies, S. M., Hurlin, W. J., Rodgers, K. B., Sergienko, O. V., Stouffer, R. J., & Russell, J. L. (2018). Change in future climate due to Antarctic meltwater. *Nature*, 564(7734), 53–58. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0712-z>
8. Fridays for Future. (n.d.). YouTube channel. Available at: https://www.youtube.com/channel/UCZwF7J5rbyJXBZMJrE_8XCA
9. Greaves, H. (2019). Climate change and overpopulation. *Journal of Environmental Studies*, 43(3), 41–57.
10. Hansen, M. C. (2010). Global forest loss. *Environmental Science & Technology*, 44(2), 13–19.
11. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision*. Available at: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html>